

УДК 811.161.2'372.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-1>

АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ ВЕКТОР СЕМАНТИКИ ІМАЖОНІМІВ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ

ANTHROPOCENTRIC VECTOR OF THE SEMANTICS OF IMAGONYMS OF UKRAINIAN AVANT-GARDE

Козловська Д. В.,

orcid.org/0000-0002-5731-5375

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціогуманітарних дисциплін

Київської державної академії декоративно-прикладного

мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука

Метою дослідження є виявлення смислової наповненості назв творів живопису й графіки через простеження зв'язків їхньої семантики з домінуючим концептом онтологічного дискурсу «людина» та його підконцептами на матеріалі української імажонії початку XX ст. З огляду на неоднозначність сприйняття мови авангардистських живописних і графічних творів здійснено групування імажонімів задля аналізування їхнього семантичного навантаження в аспекті однієї із загальнофілософських концепцій – антропоцентризму.

У дослідженні встановлено значущість аналізованих імажонімів у лінгвокультурному аспекті через застосування методу контекстуально-інтерпретаційного аналізу. Для висвітлення зв'язків семантики імажонімів із домінуючим концептом онтологічного дискурсу використано описовий метод. За допомогою лінгвостатистичного методу визначено кількість імажонімів, скласифікованих за вміщеними в них антрополексемами.

Імажоніми згруповано в межах зв'язків їхньої семантики з концептом «людина» та підконцептами, що відбивають різні вияви фізичної та духовної буттєвості. Наявність варіантів поєднання лексем у назвах творів авангардного живопису та графіки свідчить про багаторівневість проявів антропоцентричності. Продемонстровано імпліцитний характер антропоцентричної семантики імажонімів, об'єктивованій їхніми локативно-темпоральними компонентами. Спостережено, що імажоніми, виконуючи номінативну та стилістичну функції, компенсують притаманну авангардизму смислову розмитість абстрактних образів.

Зазначено, що антропоцентричний вектор семантики імажонімів реалізований через парадигму антрополексем. Аналізування зв'язків семантики імажонімів із концептуальним простором онтологічного дискурсу сприяє позиціюванню української імажонії як складника мовної картини світу.

Ключові слова: імажонім, семантика, лексема, антропоцентричність, концепт «людина», підконцепт «жінка».

The purpose of the study is to identify the semantic content of the titles of works of painting and graphics by tracing the connections of their semantics with the dominant concept of the ontological discourse «human» and its subconcepts based on the material of Ukrainian avant-garde imagonymy of the early 20th century. Given the ambiguity of the perception of the language of avant-garde pictorial and graphic works, the grouping of imagonyms was carried out in order to analyze their semantic load in the aspect of one of the general philosophical concepts – anthropocentrism.

The study establishes the significance of the analyzed imagonyms in the linguistic and cultural aspect through the use of the method of contextual-interpretative analysis. To highlight the connections between the semantics of imagonyms and the dominant concept of ontological discourse, a descriptive method was used. Using the linguistic-statistical method, the number of imagonyms classified by the contained anthropolexemes was determined.

Imagonyms are grouped by the types of anthropolexemes contained in them within the framework of the connections of their semantics with the concept «human» and subconcepts reflecting various manifestations of

physical and spiritual being. The presence of variants of combining lexemes in the titles of works of avant-garde painting and graphics indicates the multilevel nature of manifestations of anthropocentrism. The implicit nature of the anthropocentric semantics of imagonyms, objectified by their locative and temporal components, is demonstrated. It's observed that imagonyms, performing nominative and stylistic functions, compensate for the semantic blurring of abstract images inherent in avant-gardism.

It's noted that the anthropocentric vector of imagonym semantics is implemented through the paradigm of anthropolexemes. Analyzing the connections between the semantics of imagonyms and the conceptual space of ontological discourse contributes to the positioning of Ukrainian imagonyms as a component of the linguistic picture of the world.

Key words: imagonym, semantics, lexeme, anthropocentricity, concept «human», subconcept «woman».

Постановка проблеми. Наразі приділяється недостатньо уваги вивченню української імажонімії в семантичному аспекті. Не розглядається функціонування імажонімів у розрізі їхньої полісмісловної орієнтації. Відповідно актуальним представляється дослідження зв'язків семантики імажонімів із концептуальним простором людського світу, а саме з концептом екзистенційного дискурсу «людина» та його підконцептами на матеріалі назв творів українського авангардного образотворчого мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще у 2017 році М. М. Торчинський наголошував на недостатній кількості розвідок у царині української ідеонімії, попри велику кількість відповідних пропріальних одиниць, зумовлену наявністю їх у реальному ономастиконі й повторюваністю реальних ідеонімів у літературно-мистецькому дискурсі [1, с. 299].

У лінгвоукраїністиці обмаль наукових праць, присвячених ґрунтовному дослідженню складників ідеонімікону, зокрема імажонімів. М. М. Цілиною в статті «Ікононіми періоду Київської Русі» (2015) здійснено декодування назв давньоруських ікон через дослідження їхнього етимологічного значення та структури [2]. У статті «Українські ідеоніми ХХ ст.» (2017) М. М. Цілина подала хронологічну класифікацію ідеонімів минулого століття з виокремленням підрозряду імажонімів зі спонтанним переліком назв творів образотворчого мистецтва, обмеженим трьома мистецькими напрямками [3]. У 2019 році Т. І. Крупеньова представила структурно-семантичну типологію назв одеських муралів [4]. У 2024 році аналіз підрозряду імажонімів поповнився дослідженням Т. О. Хаджилій «Структурні особливості англумовних піктонімів» [5]. Отже, в сучасних розвідках із імажонімії спостерігається структурно-типологічний ухил. Відсутні праці з дослідження семантики імажонімів крізь призму екстралінгвальних, загальносмісловних, онтологічних зв'язків.

Метою дослідження є виявлення смислової наповненості назв творів живопису й графіки через простеження зв'язків їхньої семантики з концептом «людина» та його підконцептами на матеріалі української авангардистської імажонімії початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. За М. М. Торчинським, ідеоніми «як власні назви нематеріальних об'єктів є найбільшим онімним полем» [1, с. 299]. Як один із різновидів ідеонімів він виокремлює артїоніми – власні назви творів мистецтва, до складу яких входять «імажоніми – власні назви творів образотворчого мистецтва» [6, с. 215–216]. Дослідник також приділяє увагу «власним назвам, засвідченим у творах мистецтва», пропонує «їх ідентифікувати як артїфрагментоніми», зокрема виділяючи з-поміж них «імажоантропоніми – найменування людей, засвідчених у творах образотворчого мистецтва» [6, с. 261–262]. Термінологія М. М. Торчинського («імажонім», «імажоантропонім») використовується в цьому дослідженні.

Ця стаття продовжує розгляд семантики імажонімів у лінгвокультурному аспекті. В попередній статті «Імажоніми українського авангарду: семантика, зв'язок з концептами мистецького дискурсу» (2025) автором досліджено зв'язки смислової наповненості імажонімів українського живописного авангарду з домінуючими концептами образотворчого мистецтва «напря́м», «жанр», «колі́р», що показало здатність імажонімії до віддзеркалювання концептуального

простору мистецького дискурсу [7]. З огляду на високий виражальний потенціал імажоніма, його семантика може бути пов'язана з різними концептами, які, зі свого боку, охоплюють усеосяжні понятійні категорії, як-от: образи, асоціації, конотації, втілення, оцінки, характерні для певної культури. Семантичне навантаження імажонімів пов'язане не тільки з внутрішнім концептуальним мистецьким простором, а й із універсальними, загальнопланетарними соціокультурними концептами, одним із яких постає концепт «людина». Це поняття розглядається лінгвістами як психоментальна одиниця, матеріалізована антропоцентричними лексемами, що описують сукупність фрагментів людської реальності. З огляду на різноманітність способів відображення буття в нашій свідомості, концепт «людина» виступає сутнісно неоднорідним, багатофрагментарним, що сприяє категоризації виявів людського існування при аналізуванні антропоцентричної орієнтації імажонімів.

Фразеосемантичне поле «людина» зі структурно-смысловими компонентами «родинні зв'язки», «вік», «зовнішні ознаки», «внутрішні риси», «розумові здібності», «соціальний статус», «побутова сфера», «взаємостосунки», «життя», «смерть» є одним із функціонально найактивніших [8, с. 10]. У деяких дослідженнях виділяють концепт «людина соціальна» з підконцептами, кожен із яких вербалізований лексемами, що позначають людину в усіх її виявах: фізіологічні ознаки (вік, стать), особливості внутрішнього світу (темперамент, характер, почуття) й зовнішнього вигляду, поведінку та стосунки з оточенням [9, с. 8–9].

Для розкриття концепту «людина» сучасні дослідники наводять таку типологію категорій: особа, професія, стать, характеристики людини, родинні зв'язки, вік, частини тіла, зовнішність [10, с. 101]. У контексті дослідження імажонімії образотворчого мистецтва цей перелік можна розширювати різними елементами вияву фізичного й духовного життя людини. Широта дослідження концепту «людина» експлікована поліаспектністю рівнів людської життєдіяльності. Способи реалізації антропоцентричності в імажонімії мистецького дискурсу допомагають декодувати мотиви й рефлексії художників при створенні образів із притаманними українському авангарду новаторством та експериментальністю.

Фактичним матеріалом цього дослідження послуговували 313 імажонімів на матеріалі 360 живописних і графічних творів представників українського авангарду початку ХХ століття Олександра Богомазова, Василя Єрмилова, Олександра Архипенка, Казимира Малевича, Олександри Екстер, Віктора Пальмова, Анатолія Петрицького, Давида Бурлюка. Кількість імажонімів і кількість творів різняться через наявність однакових назв картин у різних художників, а також в одного митця в різні роки.

Для світогляду апологетів українського авангардного руху було характерним прагнення творчої свободи, переосмислення досвіду минулого й водночас радикальне його заперечення, намагання створити нову мистецьку мову [11, с. 109]. Імажонімія як один із ключових засобів передачі лінгвокреативної діяльності авангардистів постає складником формування їхньої абстрактної образотворчості.

Розглянемо зв'язок семантики імажонімів із основним антропоконцептом «людина», класифікувавши їх за вміщеними в них лексемами, що мають смислове навантаження за категоріями «жінка», «чоловік», «зовнішність», «частина тіла», «риса характеру», «спорідненість», «стосунки», «ім'я», «рід занять», «соціальний стан» тощо. Досліджено 196 імажонімів (на матеріалі 230 творів), які містять одну антропоцентричну лексему, а саме:

- 1) лексему «людина» (3 назви): К. Малевич «*Людина з конем*» (1932), «*Людина, що біжить*» (1933); Д. Бурлюк «*Людина й корова*» (1910);
- 2) лексему на позначення групи людей (1 назва): Д. Бурлюк «*Родина біля самовара*» (1910);
- 3) субстантивованій числівник на позначення групи людей (2 назви): К. Малевич «*Двоє та візок*» (1911); О. Екстер «*Семеро проти Фів*» (?);
- 4) лексему на позначення людей із обмеженими можливостями (1 назва): А. Петрицький «*Інваліди*» (1924);

5) лексему «жінка» у значенні «особа жіночої статі» (24 назви в 25 творах): О. Богомазов «*Портрет жінки*» (1915); О. Архипенко «*Жінка з віялом*» (1915), «*У кафе (Жінка з чашкою)*» (1915), «*Жінка з парасолькою*» (1919); К. Малевич «*Три жінки на дорозі*» (1900), «*Жінка збирає квіти*» (1908), «*Жінка, що молиться*» (1912), «*Жінка, що шиє*» (1913), «*Жінка*» (1916), «*Дві жінки в саду*» (1930), «*Жінка з граблями*» (1932); О. Екстер «*Жінка з птахами*» (1928), «*Жінка з рибою*» (1934); В. Пальмов «*Жінка, що танцює*» (1920); Д. Бурлюк «*Портрет жінки*» (1910), «*Жінка й корова*» (1910), «*Жінка біля моря*» (1910), «*Жінка з козою*» (1910), «*Жінка з коровою*» (1910), «*Жінка з конем*» (1910), «*Футуристична жінка*» (1911), «*Жінка з дзеркалом*» (1916), «*Жінки з тропіків*» (1921), «*П'ятдесятитисячолітня жінка на Марсі*» (1922), «*Кубофутуристична композиція з жінкою*» (?);

6) означення «жіночий» (1 назва в 5 творах): О. Богомазов «*Жіночий портрет*» (1914); В. Єрмилов «*Жіночий портрет*» (1923); К. Малевич «*Жіночий портрет*» (1932, 1934); А. Петрицький «*Жіночий портрет*» (1922);

7) лексему «дама» (5 назв): В. Єрмилов «*Дама з віялом*» (1919); К. Малевич «*Дама на залізничній станції*» (1913), «*Дама за фортепіано*» (1913), «*Дама на трамвайній зупинці*» (1913), «*Дама біля афішного стовпа*» (1914);

8) лексему «дівчина» / «дівчинка» (7 назв у 8 творах): О. Богомазов «*Дівчинка з обручем*» (1913); К. Малевич «*Дівчина в селі*» (1929), «*Дівчина без служби*» (бл. 1930), «*Дівчата в полі*» (1932), «*Три дівчини*» (1932), «*Дівчина з червоним флагишком*» (1933); Д. Бурлюк «*Дівчинка напуває коня*» (1910), «*Три дівчини*» (1930);

9) лексему «чоловік» (4 назви в 6 творах): О. Богомазов «*Портрет чоловіка*» (1928); К. Малевич «*Чоловік із мішком*» (1912), «*Чоловік у супрематичному пейзажі*» (1930), «*Портрет чоловіка*» (1930, 1933); Д. Бурлюк «*Портрет чоловіка з Огасавари*» (1921);

10) означення «чоловічий» (1 назва у 2 творах): В. Єрмилов «*Чоловічий портрет*» (1921); К. Малевич «*Чоловічий портрет*» (1933);

11) лексему «мужик» (1 назва): К. Малевич «*Мужик, труна, кінь*» (1933);

12) лексему «юнак» (2 назви): К. Малевич «*Портрет юнака*» (1933); Д. Бурлюк «*Юнак, що сидить*» (1927);

13) лексему «старий» (1 назва): Д. Бурлюк «*Старий і собака*» (1910);

14) лексему «фігура» у значенні «постать» (7 назв у 8 творах): О. Архипенко «*Фігура в русі*» (1913), «*Дві фігури*» (1921); К. Малевич «*Фігура, що стоїть*» (1927), «*Червона фігура*» (1928), «*Три супрематичні фігури*» (1930), «*Дві фігури*» (1930), «*Дві фігури в пейзажі*» (1932); Д. Бурлюк «*Сільський пейзаж із фігурами*» (1940);

15) лексему на позначення існування (2 назви): В. Єрмилов «*Життя у великому готелі*» (1914); Д. Бурлюк «*Берег життя*» (1910);

16) лексему на позначення стану жінки (1 назва): К. Малевич «*Материнство*» (1930);

17) лексему на позначення частини тіла людини (3 назви в 5 творах): О. Богомазов «*Голова*» (1914); К. Малевич «*Торс*» (1929, 1932), «*Три голови*» (1930-ті), «*Голова*» (?);

18) лексему, що називає людину за ознакою зовнішності / зовнішнього вигляду (3 назви в 5 творах): О. Архипенко «*Оголена*» (1938); К. Малевич «*Товстун*» (1913); В. Пальмов «*Оголена*» (1920); Д. Бурлюк «*Оголена*» (1910), «*Сидяча оголена*» (1921);

19) лексему на позначення одягу (2 назви): К. Малевич «*Білизна на паркані*» (1903), «*Супрематична сукня*» (1923);

20) лексему, що вказує на особливості характеру, поведінки, звичок людини (5 назв): К. Малевич «*Забіяка*» (1913), «*Боягуз*» (1913), «*Зловмисник*» (1913); Д. Бурлюк «*П'яниці відлітають*» (1910), «*П'яниця*» (1920);

21) лексему на позначення душевного стану / настрою людини (2 назви): Д. Бурлюк «*Меланхолія*» (1910), «*Печаль*» (1910);

22) лексему на позначення спорідненості (7 назв у 8 творах): О. Богомазов «*Портрет доньки*» (1928); К. Малевич «*Сестри*» (1910), «*Портрет матері*» (бл. 1932); В. Пальмов «*Автопортрет із дружиною*» (1920), «*Мати й дитина*» (1927); Д. Бурлюк «*Портрет матері*» (1906), «*Портрет мого дядька*» (1910-ті), «*Мати й дитя*» (1923);

23) лексему на позначення людини відносно стосунків із іншими людьми (1 назва): К. Малевич «*Ворог*» (1913);

24) катойконім (5 назв): К. Малевич «*Йшов австрієць з Радзивіли*» (1914); Д. Бурлюк «*Українці*» (1912), «*Японка, що сіє рис*» (1920), «*Японець, що розбирає тунця*» (1922), «*Цигани з конем*» (1930);

25) імажоантропоніми за різними антропоформулами (29 назв у 33 творах): О. Богомазов «*Портрет Ванди Монастирської*» (1907, 1910, 1911, 1914), «*Портрет Ванди*» (1908); В. Єрмилов «*Арлекін*» (1924); К. Малевич «*Лист Казимиру М. від Дмитра К.*» (1900), «*Начерк до портрета Івана Ключа*» (бл. 1911), «*Портрет М. В. Матюшина*» (1913), «*Нерон і Калігула в одній особі*» (1913), «*Нерон*» (1913), «*Портрет І. В. Ключа*» (1913, 1933), «*Композиція з Моною Лізою*» (1914), «*Марфа та Ванька*» (1929), «*Портрет В. О. Павлова*» (1933); О. Екстер «*Орфей та Еврідіка*» (1930-ті), «*Нарцис: триптих*» (?); В. Пальмов «*Варіації за Гогеном*» (1910); А. Петрицький «*Гнат Юра*» (1926), «*Портрет Гордія Коцюби*» (1931); Д. Бурлюк «*Портрет Марусі*» (1910), «*Портрет Альберта Козлова*» (1910), «*Маруся навесні*» (1910), «*Пабло Пікассо*» (1910), «*Посвята Джорджо де Кіріко*» (1910), «*Маруся*» (1910), «*Портрет Наомі Харріс-Саффер*» (1910), «*Портрет Павла Івановича Бірюкова*» (1926), «*Дон Кіхот*» (1926), «*Портрет Миколи Реріха*» (1929), «*Портрет Сергія Ейзенштейна*» (1932), «*Присвята Марусі*» (1940);

26) лексему на позначення роду занять / виду занять / чину / звання / рівня досвіду й т. ін. (57 назв у 69 творах): О. Богомазов «*Лісоруб*» (1913), «*Монтер*» (1915), «*Пілярі*» (1925), «*Тирсоноси*» (1929); В. Єрмилов «*Іконописець*» (1940); К. Малевич «*Праля*» (1910, 1912), «*Купальник*» (1911), «*Садівник*» (1911), «*Орач*» (1911), «*Тесля*» (1911, 1927, 1929), «*Купальники*» (1911, 1932), «*Підлогонатирачі*» (1912), «*Жнець*» (1912), «*Точильник ножів*» (1912), «*Мозольний оператор у лазні*» (1912), «*Лісоруб*» (1912, 1913), «*Жнивarka*» (1912, 1913, 1929, 1932), «*Уважний робітник*» (1913), «*Мандрівник у часі*» (1913), «*Пілот*» (1913), «*Декламатор*» (1913), «*Співак*» (1913), «*Солдат*» (1913), «*Спортсмен*» (1913), «*Атлет майбутнього*» (1913), «*Мандрівник*» (1913), «*Турецький солдат*» (1913), «*Гробар*» (1913), «*Начерк до портрета будівельника*» (1913), «*Новачок*» (1913), «*Авіатор*» (1914), «*Гвардієць*» (1914), «*Підійшов ковбасник в Лодзь*» (1914), «*Солдат першої дивізії*» (1914), «*Речники на трибуні*» (1919), «*Трибуна ораторів*» (1920), «*Дачник*» (1927), «*Жнивarki*» (1929), «*Купальниці*» (1930), «*Квіткарка*» (1930), «*Містик*» (1930, 1932), «*Спортсмени*» (1931), «*Портрет ударника*» (1932), «*Коваль*» (1933); О. Екстер «*Балерина*» (?), «*Дві танцівниці*» (?); В. Пальмов «*Балерина*» (1910-ті), «*Коваль*» (1926), «*Махновці*» (1928), «*Рибак*» (1928); А. Петрицький «*Український воїн*» (1930-ті); Д. Бурлюк «*Вчений*» (1910), «*Човен рибаків, Флорида*» (1910), «*Гравці*» (1910), «*Я бачу художника*» (1910), «*Художник*» (1910), «*Одаліска*» (1910), «*Каменяр*» (1912), «*Знахар*» (1918), «*Риболови*» (1927);

27) лексему на позначення соціального стану людини / суспільного класу (14 назв у 17 творах): К. Малевич «*Селянки у церкві*» (1912), «*Селянка з відрами*» (1912, 1913), «*Селянка*» (1912, 1930), «*Селянка, що несе відра з водою*» (1913), «*Селянин у полі*» (1929), «*Два селянина на фоні полів*» (1930), «*Два селянина*» (1930), «*Селянин*» (1932), «*Селяни*» (1932), «*Робітниця*» (1933); Д. Бурлюк «*Селянка й кінь*» (1910), «*Селяни з биком*» (1910), «*Селянин і кінь на скотному дворі*» (1910), «*Селянка з квітами*» (1910), «*Селяни*» (1910);

28) лексему, що має два значення: «люди, залучені до дії» або «дія, виконувана людиною» (1 назва): К. Малевич «*Весілля*» (1907);

29) лексему на позначення людиноподібних істот із міфів, народних повір'їв, фольклору (4 назви): К. Малевич «*Дуб та дріади*» (1908), «*Дві дріади*» (1908), «*Демон*» (1914); Д. Бурлюк «*Відьми*» (1922).

Антропоцентричний вектор семантики імажонімів виражається не тільки експліцитно, а й імпліцитно. Мовиться про картини із зображенням людей, у назвах яких відсутні будь-які з вищенаведених лексем. Тому, крім імажонімів із лексемами, що безпосередньо відбивають певну категорію людського буття, фіксуємо імажоніми:

1) з лексемами, що означають дію, виконувану людиною (15 назв у 17 творах): О. Богомазов «Правка пил» (1927); К. Малевич «Жнива» (1911), «Збір врожаю» (1911, 1929); В. Пальмов «Побачення» (1926), «Село. Приборкання коней» (1927); Д. Бурлюк «Чаювання» (1910), «Поїздка в місто» (1910), «Купання» (1910), «Гоління» (1910), «Заручини» (1910), «Поцілунок» (1910), «За читанням» (1910), «Вечірнє чаювання» (1910), «Жнива» (1915), «Збір яблук» (1930), «Повернення в замок» (1933);

2) з локативно-темпоральними компонентами (35 назв у 39 творах): В. Єрмилов «На пляжі. Ранок. Вечір» (1936); К. Малевич «У лазні» (1911), «На цвинтарі» (1911), «У полі» (1912); О. Екстер «Кафе» (1928), «Пікнік на пляжі» (1928), «Карнавал у Венеції» (1930), «Берег моря» (1930-ті); В. Пальмов «Пляж» (1920), «Українське село взимку» (1920), «Село. Ніч» (1928); А. Петрицький «За столом» (1926), «Зимова вулиця в Харкові» (1934), «Парк у Харкові» (1935), «З роботи» (1938); Д. Бурлюк «У парку» (1900, 1910, 1922), «У місті» (1906), «На веранді» (1907), «Біля качинового ставка» (1910), «Центральний парк» (1910), «У перукарні» (1910), «Біля моря» (1910), «Книжковий магазин на четвертій авеню» (1910), «У лазні» (1910), «По полудні» (1910), «Бар у гавані» (1910), «Околиця міста» (1910), «Вулиця в Нью-Йорку» (1910), «День на пляжі» (1910), «Село» (1910), «Пікнік у Монтоку» (1910), «Родео в Нью-Мексико» (1910), «Свято» (1910), «Цирк» (1914), «На пляжі. Японія» (1921), «У церкві» (1922), «Пляж» (?).

Розглянемо також імажоніми, що вміщують не одну, а дві й більше лексеми, семантично пов'язані з аналізованим концептом «людина». Варіативність поєднання таких лексем свідчить про багаторівневість проявів антропоцентричної орієнтації імажонімів авангардного живопису. Ці пропріальні одиниці (67 назв у 74 творах) містять:

1) лексему «людина» + лексему на позначення припинення життєдіяльності людини (1 назва): К. Малевич «Смерть людини одночасно на аероплані та залізниці» (1913);

2) лексему «жінка» + лексему на позначення частини тіла (1 назва): Д. Бурлюк «Жінка з чотирма очима та курчам» (1912);

3) лексему «жінка» + означення, що характеризує зовнішній вигляд (2 назви): О. Архипенко «Оголена жінка» (1921); Д. Бурлюк «Дві оголені жінки» (1910);

4) лексему «жінка» + означення, що характеризує зовнішній вигляд + лексеми на позначення частини тіла (2 назви): О. Архипенко «Сидяча оголена жінка з лівою рукою на правій нозі» (1920), «Сидяча оголена жінка із зігнутою лівою ногою» (1920);

5) лексему «жінка» + лексему на позначення одягу (2 назви): Д. Бурлюк «Жінка в червоній сукні» (1910), «Жінка в червоному» (1910);

6) лексему «жінка» + лексему на позначення головного убору (2 назви): К. Малевич «Портрет жінки в жовтому капелюсі» (1930); Д. Бурлюк «Жінка в косинці» (1910);

7) лексему «місіс» + імажоантропонім + лексему на позначення спорідненості (1 назва): Д. Бурлюк «Портрет місіс Морімото з сином» (1922);

8) означення «жіночий» + лексему «фігура» / «силует» (3 назви в 4 творах): О. Богомазов «Жіночий силует на фоні замка» (1911); К. Малевич «Три жіночі фігури» (1930), «Жіноча фігура» (1932); О. Екстер «Три жіночі фігури» (1910);

9) означення «жіноча» + означення, що характеризує зовнішній вигляд + лексему «фігури» (3 назви): О. Архипенко «Дві оголені жіночі фігури» (1920), «Дві оголені жіночі фігури з покривалом» (1921), «Дві оголені жіночі фігури (сидять і схилиються)» (1923);

10) означення «жіноча» + лексему на позначення частини тіла (2 назви в 3 творах): К. Малевич «Жіноча голова у профіль» (1912), «Жіночий торс» (1932, 1933);

- 11) означення «жіноча» + означення, що характеризує зовнішній вигляд + лексему «фігура» + лексему на позначення частини тіла (1 назва): О. Архипенко «*Оголена жіноча фігура зі спини*» (1920);
- 12) означення «жіноча» + означення, що характеризує зовнішній вигляд + лексему «натура» у значенні «людина як безпосередній об'єкт зображення» (1 назва): Д. Бурлюк «*Етюд оголеної жіночої натури*» (1917);
- 13) лексему «дівчина» + лексему на позначення частини тіла (2 назви): К. Малевич «*Голова сучасної дівчини*» (1932), «*Дівчина з гребінцем у волоссі*» (1933);
- 14) лексему «дівчина» + лексему на позначення частини тіла + означення, що вказує на соціальний стан людини (1 назва): К. Малевич «*Голова селянської дівчини*» (1913);
- 15) лексему «дівчина» + означення, що характеризує зовнішність (1 назва): Д. Бурлюк «*Портрет рудоволосої дівчини*» (1910);
- 16) означення «дівоча» + лексему «фігура» у значенні «постать» (1 назва): К. Малевич «*Дівоча фігура*» (1929);
- 17) означення, що характеризує зовнішній вигляд + лексему «фігури» (1 назва): О. Архипенко «*Група оголених фігур*» (1920);
- 18) лексему «фігура» у значенні «постать» + лексему на позначення частини тіла (1 назва): К. Малевич «*Фігура у формі хреста з піднятими руками*» (1930);
- 19) лексему «чоловік» + лексему «жінка» + лексему «фігура» (1 назва): К. Малевич «*Чоловік. Алогічна фігура чоловіка та жінки*» (1916);
- 20) лексему «чоловік» + лексему на позначення елемента зовнішності чоловіка (1 назва): Д. Бурлюк «*Портрет чоловіка з вусами*» (1910);
- 21) означення «чоловічі» + лексему «фігури» (1 назва в 2 творах): К. Малевич «*Дві чоловічі фігури*» (1930, 1932);
- 22) означення «чоловіча» + лексему на позначення частини тіла (1 назва): К. Малевич «*Чоловіча голова*» (бл. 1932);
- 23) лексему «хлопчик» + лексему на позначення частини тіла + лексему на позначення головного убору (1 назва): К. Малевич «*Голова хлопчика в капелюсі*» (1930);
- 24) лексему «хлопчик» + імажоантропонім (1 назва): К. Малевич «*Маленький хлопчик (Ванька)*» (1932);
- 25) лексему «старий» + імажоантропонім (1 назва): А. Петрицький «*Портрет старого (Д. Соловйова)*» (1913);
- 26) лексему на позначення групи людей + лексему, що вказує на суспільну верству (1 назва): В. Пальмов «*Родина середняка*» (1929);
- 27) лексему на позначення групи людей + лексему на позначення головного убору + лексему на позначення проведення часу людиною (1 назва): К. Малевич «*Відпочинок. Товариство в циліндрах*» (1908);
- 28) лексему на позначення подружжя + означення від лексеми, що вказує на соціальний стан людини (1 назва): Д. Бурлюк «*Селянська пара з коровою та гусьми*» (1910);
- 29) лексему на позначення подружжя + означення від лексеми, що вказує на групу людей (1 назва): Д. Бурлюк «*Сімейна пара*» (1910);
- 30) лексему на позначення частини тіла + лексему на позначення одягу (1 назва): К. Малевич «*Торс у жовтій сорочці*» (1932);
- 31) лексему на позначення частини тіла + лексему на позначення зовнішнього вигляду (1 назва): К. Малевич «*Сидяча спиною оголена*» (1907);
- 32) лексему на позначення частини тіла + лексему на позначення соціального стану людини (2 назви в 4 творах): К. Малевич «*Етюд голови селянина*» (1912), «*Голова селянина*» (1929, 1932, 1934);

33) означення, похідне від іменника «голова» + лексему на позначення роду занять (1 назва): Д. Бурлюк «Безголовий перукар» (1912);

34) лексему на позначення існування + лексему на позначення соціальної верстви (1 назва): Д. Бурлюк «Життя козака» (1912);

35) лексему, що вказує на особливості поведінки людини + лексему на позначення міфічних істот (1 назва): К. Малевич «Демони пиляють грішника» (1914);

36) лексему на позначення спорідненості + лексему, що називає автора (3 назви в 4 творах): К. Малевич «Портрет члена родини художника» (1906), «Портрет дружини художника» (1933, 1934), «Портрет доньки художника» (1934); Д. Бурлюк «Портрет дружини художника» (1929);

37) лексему на позначення спорідненості + імажоантропонім (2 назви): О. Богомазов «Портрет дружини Ванди» (1914); Д. Бурлюк «Автопортрет із дружиною Марусею» (1910);

38) лексему на позначення спорідненості + лексему, що називає автора + імажоантропонім (3 назви): О. Богомазов «Портрет дружини художника (Ванда Монастирська)» (1913); Д. Бурлюк «Портрет Миколи, сина художника» (1927), «Маруся (портрет дружини художника)» (1928);

39) означення, що характеризує душевний стан / настрій людини + імажоантропонім (1 назва): Д. Бурлюк «Задумлива Маруся» (1930);

40) лексему на позначення роду занять + імажоантропонім (6 назв): О. Богомазов «Портрет художника Бурданова» (1912); В. Єрмилов «Портрет художника Олексія Почтенного» (1924); А. Петрицький «Портрет поета М. Семенка» (1929), «Портрет письменника М. Доленга» (1929); Д. Бурлюк «Портрет піснєбійця футуриста Василя Каменського» (1916), «Портрет поета-футуриста В. В. Каменського» (1917);

41) лексему на позначення чину / звання + лексему на позначення припинення життєдіяльності людини (1 назва): К. Малевич «Смерть верхового генерала» (1914);

42) лексему на позначення соціального стану людини / суспільного класу + лексему на позначення спорідненості (1 назва): К. Малевич «Селянка з відрами та дитиною» (1912);

43) лексему на позначення соціальної верстви + імажоантропонім (1 назва у 2 творах): Д. Бурлюк «Козак Мамай» (1908, 1916);

44) відкатойконімне означення + лексему на позначення роду занять (1 назва): Д. Бурлюк «Японський рибак» (1921);

45) відкатойконімне означення + лексему на позначення соціального стану людини / суспільного класу (1 назва): Д. Бурлюк «Американські робітники» (1922);

46) відкатойконімне означення + лексему на позначення людини відносно стосунків із іншими людьми (1 назва): К. Малевич «Французькі союзники» (1914).

У процесі класифікування імажонімів за вміщеними антропоцентричними лексемами виявлено найуживаніші з останніх. У 129 імажонімах ужиті лексеми, семантично пов'язані з підконцептом «жінка»: 1) лексеми на позначення осіб жіночої статі: «жінка» (в 34 назвах), «дама» (в 5 назвах), «дівчина» (в 10 назвах), «дівчинка» (в 2 назвах), «місіс» (в 1 назві); 2) означення «жіночий» (в 11 назвах), «дівочий» (в 1 назві); 3) лексеми на позначення стану жінки: «материнство» (в 1 назві); 4) лексеми на позначення зовнішнього вигляду жінки: «оголена» (в 13 назвах), «рудоволоса» (в 1 назві); 5) назви жіночих предметів одягу, головних уборів: «білизна», «сукня», «капелюх», «косинка» (в 6 назвах); 6) лексеми на позначення спорідненості жінок: «донька», «сестра», «мати», «дружина» (в 12 назвах); 7) феміноніми (в 16 назвах); 8) лексеми на позначення роду занять жінок: «праля», «жниварка», «купальниця», «квіткарка», «балерина», «танцівниця», «одаліска» (у 8 назвах); 9) лексеми на позначення соціального стану жінок: «селянка», «робітниця» (у 8 назвах). Таке семантичне наповнення імажонімів детерміноване переосмисленням ролі жінки в суспільстві в період розквіту авангардизму. Українські художники, активно працюючи в різних напрямках авангардистської течії (в стилях імпресіо-

нізму, фовізму, кубізму, футуризму, примітивізму, супрематизму, конструктивізму, клуазонізму та ін.), створювали новаторські жіночі образи, що відбивали уявлення про жінку в швидкозмінному вирі подій початку XX століття.

Композиції художників авангарду на тему жіночої оголеності передають не уявлення про анатомічні дані, а тенденцію до вираження індивідуальних почуттів, аллюзійність, приховані смисли, символічність, внутрішній драматизм від нудьги до кокетства, що корелює з назвами картин: «*Сидяча спиною оголена*» (1907) К. Малевича; «*Оголена жіноча фігура зі спини*» (1920), «*Дві оголені жіночі фігури з покривалом*» (1921), «*Дві оголені жіночі фігури (сидять і схилиються)*» (1923) О. Архипенка; «*Етюд оголеної жіночої натури*» (1917), «*Сидяча оголена*» (1921) Д. Бурлюка. Імажоніми з нарочито детальним описом розташування частин тіла демонструють бажання здивувати, шокувати, привернути увагу адресата до нетрадиційної форми зображення («*Сидяча оголена жінка з лівою рукою на правій нозі*» (1920), «*Сидяча оголена жінка із зігнутою лівою ногою*» (1920) О. Архипенка).

У 66 імажонімах вжиті лексеми на позначення роду або виду занять людей, у 23 імажонімах – лексеми на позначення соціального стану людей. Наявність таких імажонінів свідчить про часте звернення українських художників-авангардистів до теми праці в переплетенні із соціальними й політичними питаннями, до відбиття сучасності крізь призму революційних ідей. Показовими в цьому плані є роботи О. Богомазова «*Пилярі*» (1925) й «*Турсоноси*» (1929), виконані в стилі спектралізму. Вловлена суть фізичної напруженості в зображенні звичайних робітників того часу в поєднанні з назвами картин передає втому й безвихідь від тяжкої праці. Серед імажонінів із лексемами на позначення видів трудової діяльності наявні провокативні, що демонструють притаманні авангардному живопису епатажність і деструкцію усталеного: «*Мозольний оператор у лазні*» (1912), «*Атлет майбутнього*» (1913), «*Підійшов ковбасник в Лодзь*» (1914) К. Малевича; «*Я бачу художника*» (1910), «*Безголовий перукар*» (1912), «*Портрет піснєбійця футуриста Василя Каменського*» (1916) Д. Бурлюка.

Висновки. Український живописний авангард у своїй розгалуженості на різні напрями представив людське існування у феєричному різноманітті, досягнути яке допомагає звернення до імажонімії, адже назва картини та зображуване сприймаються нероздільно. Аналізування зв'язків семантики імажонінів із концептуальним простором онтологічного дискурсу, класифікування назв картин за вміщеними в них лексемами з елементами антропологічного виміру сприяє досягненню інтенцій художників-авангардистів щодо їхнього особистого філософського бачення фізичного й соціального буття людини, відносин людини й світу. Проведена робота показує важливість аналізування зв'язків семантики імажонінів авангардистської течії з концептом «людина» для позиціонування української імажонімії як складника мовної картини світу.

Перспективним напрямом є подальше дослідження смислового наповнення імажонінів різних художніх стилів. Викладені міркування можуть дати поштовх до аналізування зв'язків імажонімною семантикою з концептом «людина» в творах інших течій образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Торчинський М. М. Власні назви нематеріальних об'єктів: структура, диференційні ознаки, перспективи дослідження. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство*. 2017. № 1 (27). С. 299–303.
2. Цілина М. М. Ікононіми періоду Київської Русі. *Мова і культура* (науковий журнал). 2015. Вип. 18. Т. I (176). С. 75–80.
3. Цілина М. М. Українські ідеоіми XX ст. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Вип. 7. С. 134–142.
4. Крупеньова Т. І. Структурно-семантичні особливості одеських муралів. *Записки з українського мовознавства: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 26, т. 1. С. 231–238.
5. Хаджилій Т. О. Структурні особливості англійських піктоінів. *Записки з українського мовознавства: зб. наук. праць*. 2024. № 31. С. 151–159.

6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
7. Козловська Д. В. Імажоніми українського авангарду: семантика, зв'язок з концептами мистецького дискурсу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 2 (213). С. 90–97. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-11>.
8. Рудюк Т. В. Вербалізація концептів *чоловік, жінка* в українській фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 23 с.
9. Фещенко Ю. І. Ідіоматичний простір «*homo socialis*» у сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та комунікативно-функціональний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2007. 21 с.
10. Ліщук Т. Д. Концепт «людина» у працях вітчизняних лінгвістів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2014. Вип. 7. С. 97–103.
11. Дубрівна А. П. Особливості українського авангардного руху та його значення у формуванні абстрактного мистецтва України. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 109–120.
12. WikiArt.org – енциклопедія візуальних мистецтв. URL: <https://www.wikiart.org> (дата звернення: 13.06.2025).

Дата надходження статті: 21.07.2025

Дата прийняття статті: 19.08.2025

Опубліковано: 16.10.2025